

Правнича лексика латинського походження

Лексика, яка використовується у сфері правових відносин, набула в наш час такої чинності і кількості, що дослідники виокремлюють її зі складу суспільно-політичної лексики в окрему лексико-семантичну групу. Українська правнича термінологія пройшла довгий шлях розвитку і в основному вже виробила свою систему на позначення основних понять права. Однак існує низка суперечливих фактів, які доцільно проаналізувати у контексті політичного, соціального, економічного розвитку, культурного життя України за умов функціонування української мови як державної. Одним із них є співвідношення між національними та інтернаціональними елементами в лексиці, що обслуговує суспільно-правове життя нації [1], та особливості їх перекладу.

Запозичення в термінології є об'єктивним фактором її еволюції. Проте вони доцільні лише тоді, коли відповідають життєвим потребам і засвоюються, не порушуючи національної специфіки терміносистем. Адже терміносистема – це впорядкована сукупність термінів, які забезпечують номінацію головних понять певної сфери знань та діяльності, пов'язаних між собою логіко-семантичними та іншими відносинами [2: 184]. На характер і якість співвідношення національного й інтернаціонального в процесі становлення, формування і розвитку української юридичної термінології впливає і свідомо орієнтація на загальноєвропейські зразки укладання термінологічних систем. Винятковим чинником цього процесу є рецепція поняттєвої системи римського права, яка протягом століть використовувалась у законодавстві держав з різними суспільними устроями. У середні віки римське право панувало в різних країнах Європи, оскільки воно вважало право приватної власності абсолютним і відстоювало рівність приватних власників перед законом. Велику роль при цьому відігравала абстрактність римського права, яке в перші століття нашої ери втратило риси національно обмеженого, місцевого права і стало придатним для регулювання приватно-власницьких і договірних відносин різних народів.

Українські писемні пам'ятки і, відповідно, лексикографічні джерела відбивають значне переймання українською мовою юридичної лексики латинського походження. У межах цієї тематичної групи виділяємо такі підгрупи:

а) назви загальних та спеціальних понять законотворчості, мір та способів покарання, виконавчої діяльності судових органів: *аболіція, аброгація, абсолюція, алібі, аліменти, арешт, вердикт, версія, вето, віндікація, дерогація, екзекуція, інквізиція, інкорпорація, інкрамінація, казус, карцер, касація, клаузула, кодифікація, конфіскація, корупція, кримінал, легітимація, новела, пенітенціарій, презумпція, процес, реверсія, рекламація, санкція, секвестр, статус, трансакція, трибунал, фальсифікація, юрисдикція, юстиція;*

б) поняття римського права та права зарубіжних країн: *агнати, бенєфіцій, декреталії, дигести, інституції, інтердикт, інтерпеляція, інтерцесія, капітулярії, картулярії, когнати, манципація, ордалії, сервітут;*

в) назви осіб із спеціальними функціями у судочинстві: *агент, адвокат, арбітр, асесор, аудитор, екзекутор, інквізитор, нотаріус, юрисконсульт, юрист;*

г) міжнародне право та дипломатія: *агресор, агресія, акредитація, альтернат, візитація, експансія, експатріант, експатріація, емігрант, еміграція, емісар, іммігрант, імміграція, інтервенція, капітуляція, конвенція, кондомініум, конкордат, контрибуція, легалізація, медіатор, медіація, меморандум, мораторій, нота, нотифікація, окупант, окупація, оптант, пакт, преамбула, пророгація, ратифікація, ревокація, резидент, репарація, репресалії, реторсія. У цій лексико-семантичній групі виявлено близько десятка слів та словосполучень, які не зазнали морфологічної адаптації і мають термінологізоване значення: *де-факто, де-юре, казус беллі, казус федеріс, модус вівенді, персона граата, персона нон граата, статус кво.**

Включення аналізованих лексем до складу відповідних лексико-семантичних груп свідчить про їх здатність поряд з питомими словами виконувати комунікативну функцію та є переконливим доказом їх тривалого вживання в лексичній системі мови-реципієнта.

Як свідчать наші дослідження, цілком очевидно є особлива роль латинських запозичень у розширенні поняттєвої структури юридичної лексики. Класичні мови протягом тривалого часу обслуговували різні соціально-економічні формації і завжди детально відображали поняття відмінних ідеологічних систем і політичних структур. Вивчення еволюції цієї лексики тісно пов'язане з історією відповідних сфер суспільного буття і добре ілюструє вплив екстралінгвальних факторів на розвиток мови-реципієнта.

При вивченні історії формування і функціонального поширення лексики суспільного призначення слід враховувати становлення семантичної сутності лексем, їх зіставлення із соціальною реальністю. Пам'ятаючи, що лексичне запозичення є нормальною функцією мовного життя, зазначимо, що термінологічне запозичення, характеризується специфічними особливостями: запозичені одиниці повинні бути позбавлені додаткових значень і надавати спеціальній термінології бажаного поняттєвого характеру. Так, наприклад, латинські полісемантичні лексеми *visitatio, conventio, occupatio, optans (optantis)* стали однозначними у термінології із сфери міжнародного права і дипломатії. Відповідні процеси відбулися і при

засвоєнні лексики для номінації понять законотворчості, назв осіб у судочинстві у значенні таких лексем, як: *arbiter, vindicatio, executor, interpellatio, carcer, notarius, praesumptio, status, transactio, iurisdictio*.

У термінознавстві залишається дискусійною проблема допустимості у термінології основних лексико-семантичних процесів, характерних для загальнолітературної мови [3]. Мовному знакові у функції терміна властиві такі риси: він є принципово однозначним (зберігаючи тенденцію до полісемії), класифікаційно системний, функціонально обмежений (йому властиві первинні функції знака – номінативна і розрізнявальна, однак він позбавлений функцій, пов'язаних із вираженням емоційно-експресивного і модального значення), стилістично нейтральний і точний (репрезентує поняття на даному етапі його пізнання, тобто змістом його є дефініція). Отож сама природа знака-терміна виключає розвиток основних лексико-семантичних процесів усередині терміносистеми. З іншого боку терміни як одиниці загальнолітературної мови неминуче потрапляють у її силове поле, що призводить до відхилень від наведеної вище характеристики.

При переведенні загальноживаного слова в термінологічну систему шляхом підведення під нього наукового визначення відбувається зміна всіх його смислових зв'язків, входження в певну мікросистему як компонента тієї термінологічної системи, складником якої стає слово в результаті термінування. Сучасна юридична лексика характеризується високим ступенем умотивованості термінологічних одиниць. Однак прозорість внутрішньої форми для терміна є факультативною ознакою, оскільки важливішим є не його етимологічне, а денотативне значення.

Більшість латинських юридичних термінів належали у мові-джерелі до загальноживаної лексики, як, наприклад: *abolitio, absolutio, vindicatio, incorporatio, carcer, casus, reversio, status, optatio*. Однак деякі вже у латинській мові набули термінологізованого значення, про що свідчать перекладні лексикографічні джерела, наприклад: *clausula, interdictum, interpellatio* та інші.

Аналізований матеріал свідчить про те, що українські словники містять надто скупу інформацію про шляхи проникнення та час засвоєння юридичної лексики латинського походження. Фахові (юридичні) лексикографічні джерела не фіксують більшості аналізованих лексем у своїх реєстрах. Лише окремі з них розглядаються в працях із історичної лексикології.

Література

1. Панько Т.І. Стан і методологічні перспективи дослідження суспільно-політичної термінології української мови /Т. І. Панько // Мовознавство – 1988. – № 3. – С. 3-12.
2. Дудок Р. Проблема значення та смислу терміна в гуманітарних науках / Роман Дудок – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 358 с.
3. Комарова З.И. Семантическая структура специального слова и ее лексикографическое описание/ З.И. Комарова – Свердловск: Издательство Уральского университета, 1991. – 155 с.